

INTERVJU SA HUSNIJOM KAMBEROVIĆEM

Husnija Kamberović je zaposlen na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, gdje predaje istoriju jugoistočne Evrope od 1918. do 1995. i istoriju Bosne i Hercegovine u istom periodu. Imali smo priliku da razmatramo sa profesorom Kamberovićem neke od gorućih problema istorije kao naučne discipline u kontekstu regionalnih društvenih i političkih tendencija. Iako su pitanja kojima smo se bavili u ovom razgovoru vezana isključivo za istoriju kao naučnu disciplinu u prvom planu, nemoguće je ne osjetiti da su problemi koji muče regionalnu historiografiju samo manifestacija društvenih, kulturnih i političkih iskustava i lomova koji su se odigrali u posljednjoj deceniji prošlog vijeka. Otuda se preko pozicije bavljenja problemima iz jednog užeg plana, u ovom slučaju istorijskom disciplinom, može iščitavati cjelokupna društvena i politička kriza u kojoj se nalazi region.

Možete li nam nešto više reći o statusu istorije kao akademske discipline u zemljama bivše Jugoslavije?

Prije raspada jugoslavenske države raspala se jugoslavenska historiografija. Kao akademska disciplina, ona se u svim postjugoslavenskim zemljama razvija neovisno, čak jedno vrijeme nije bilo

gotovo nikakvih kontakata među historiografijama u pojedinim zemljama. Startne pozicije su bile različite, u nekim većim centrima (Beograd i Zagreb) bile su već dobro razvijene institucije, naučni instituti su bili dobro profilirani i bogati kadrovima, katedre za historiju na fakultetima su imale velika imena (Sima Ćirković, Andrej Mitrović, Branko Petranović, Mirjana Gross, Ljubo Boban, Milorad Ekmečić, Milan Vasić, da pomenem samo neke iz Beograda, Zagreba i Sarajeva koji su do 1990-ih usmjeravali razvoj historiografija u tim sredinama), a 1990. sve se to urušilo, tako da se gotovo svugdje odvijao proces gubljenja naučnog kredibiliteta, a za to su krivi najviše historičari. U nekim sredinama, gdje su evropski utjecaji bili primjetniji, otvarana su nova polja istraživanja, ali društveni i politički kontekst u svim postjugoslavenskim zemljama posljednjih decenija nije nimalo dobar za razvoj historije kao nauke. Naučni instituti, osim onih koji su izravno radili u interesu novih nacionalnih vladajućih elita, uglavnom su na margini društvenog interesa, ozbiljni projekti se slabo podržavaju, fakulteti se sve više pretvaraju u škole, a historičari, univerzitetski profesori, u nastavnike sa malo vremena koje mogu posvećivati naučnim istraživanjima.

Kada danas pogledamo kakvo je stanje u historiografijama, prvo što možemo primijetiti jeste podijeljenost unutar pojedinih postjugoslavenskih zemalja, pri čemu ta podijeljenost nije na ključnim naučnim i metodološkim pitanjima, ponekad nije niti ideološki motivirana nego je često vrlo lična. To otvara mogućnost da se mnogi bave historijom, što ugrožava kredibilitet historije kao akademske discipline. Ipak, mi možemo vidjeti da su neka nova pitanja i polja istraživanja doživjela svoju afirmaciju. U hrvatskoj historiografiji, barem kada je riječ o savremenoj historiji, na primjer, otvorena su pitanja istraživanja na polju ekohistorije, na čemu su najviše radili prof. Drago Rokсандić i potom dr. Hrvoje Petrić, postignuti su značajni rezultati na polju istraživanja svakodnevnice u vrijeme socijalizma, što je Igor Duda vrlo dobro uradio formiravši i poseban Centar za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma pri Sveučilištu Jurja Dobrila u Puli, ali je puno, doduše ne uvijek i na najbolji način,

рађено i на пољу истраживања комунистичке репресије i објављивања докумената о томе; у историографији у Србији примјетне су дубоке подјеле i ја бић чак рекао да готово историографска школа коју је оформио професор Андреј Митровић представља охрабренје за српску историографију, премда i ту већ моћемо назријети одређене подјеле унутар те „Митровићевое школе“. Та „школа“ се пуно бави друштвеном историјом, окупља добре историчаре, који смисао свога рада виде у стварању „пouzданог познавања стварности ради изградње одговарајуће културе као предуслова за побољшање каковоће живота“, како је то сам професор Митровић писао. С друге стране, постоје i ангаћирани историчари, који су дио академске заједнице. Они су такођер јако утјецajни у историографији па i одређују мјесто историје као академске дисциплине у друштву. Таквих је у Србији пуно, а у Босни i Херцеговини, оваквој каква јесте, у односу на i иначе малобројну заједницу историчара, процентуално моћда највише, i због тога је овдје положај историје као академске дисциплине најтежи. Подијелјеност, изостанак комуникације унутар Босне i Херцеговине, политичка ангаћираност историчара, слаба подршка правим научним пројектима, изостанак шире међународне сарадње, слабо присуство у регионалним научним пројектима, недостатак иновативних приступа i слично – све су то обилјежја историографије у Босни i Херцеговини. Било је неких покушаја да се одвојимо од традиционалних приступа i искључиво политичких тема, отварана су нека нова поља истраживања – попут питања која су улазила у сферу употребе историјских митова, ревизије историје, разних идентитетских питања, чак i отварање ка темата из историје свакодневное, екоисторије i културе сјећања, али све то иде јако теško, неповезано, са малим бројем професионалних кадрова i недovolјним бројем озбиљних научних института i центара.

Што се тиће стања на универзитетима, ту влада шареноло, често нема чврстих критеријума у одабору тема за научне пројекте који се пишу као докторске дисертације, недостаје критичких приступа, имамо мало научних часописа, научних полемика i тако даље. Теško моћемо очекивати напредак у историографији без добрих полемика.

U kojoj je mjeri istorija na ovim prostorima, više politički narativ, a manje objektivna naučna disciplina?

Ponovo bih se pozvao na profesora Andreja Mitrovića koji je davno pisao o razlici između historije i kvazihistorije. Historija je naučna disciplina, a kvazihistorija više gradi taj politički narativ. Manje-više u gotovo svim zemljama, ne samo u postjugoslavenskim, historija je postala predmet političke manipulacije, ona se upotrebljavala u političke svrhe i brojni historičari su postali nacionalni radnici kao da je riječ o 19, a ne o 21. stoljeću. Historičari revizionisti su postali vrlo popularni, oni su *mainstream*, imaju otvorene fondove za istraživanje, sredstva za objavljivanje svojih knjiga i slično. Ako pogledate kako se odvijala uspostava nove kulture sjećanja u javnom prostoru kroz promjene naziva ulica, postavljanje novih spomenika i slično – sve se to, u svim postjugoslavenskim zemljama, dešavalo uz aktivno učešće historičara (koje bi bilo bolje nazivati kvazihistoričarima, u ovoj Mitrovićevoj podjeli). Nije, međutim, sve tako crno: postoje historiografski centri i grupe historičara koji čuvaju dostojanstvo historije kao naučne discipline i dokle god bude tako, bez obzira koliko te grupe bile malobrojne, možemo reći da je to dobro.

S obzirom na činjenicu da se u Vašim istraživanjima bavite i temama iz prošlosti Jugoslavije, možete li nam reći zašto je danas prošlost Jugoslavije toliko kontroverzna?

Kontroverzna je zato što se ta država tokom 1990-ih u krvavom ratu raspala, a i historičari su imali svoga udjela u tome. Osim toga, na Jugoslaviju se gleda isključivo iz perspektive njenog raspada, a zaboravlja se da je ta država postojala od 1918. do 1992. i da su u njoj, posebno u razdoblju od 1945. do 1992, postignuta nevjerojatna civilizacijska dostignuća. Negativna iskustva sa raspadom Jugoslavije prenose se u čitavu njenu historiju, premda je to posve krivo. Osim toga, u nekim postjugoslavenskim zemljama, posebno u Hrvatskoj, pa i dijelu Bosne i Hercegovine, posve je nepopularno baviti se na jedan objektivan način historijom jugoslavenske države, jer se vrlo često to proglašava jugonostalgičarskim opredjeljenjem i suprotstavlja savremenom

patriotizmu. I to je posve krivo, jer svaka nepristrasna analiza pokazuje da je Jugoslavija kao država i državni okvir omogućila ne samo socijalni, politički i kulturni razvoj svih svojih republika nego i jačanja republičkih identiteta koji su se početkom 1990-ih transformirali u državne identitete, negdje vrlo snažne (kao u Sloveniji i Hrvatskoj), negdje vrlo slabe (kao u Bosni i Hercegovini), ali je riječ ipak o državnim identitetima. Osim toga, u Jugoslaviji, posebno socijalističkoj, mnoge zajednice su doživjele svoju punu nacionalnu afirmaciju: Makedonci, Crnogorci i Muslimani (koji se od 1993. nazivaju Bošnjacima) svoju punu afirmaciju su doživjeli upravo u Jugoslaviji, a ključnu ulogu u tome su imali komunisti. Hrvati, jednako kao i Srbi, prvi i jedini put su u Jugoslaviji okupili svoju nacionalnu zajednicu u jednoj državi (Srbi 1918, a Hrvati 1945), a Slovenci su svoj identitet sačuvali zahvaljujući bijegu u Jugoslaviju 1918. godine.

Osim toga, Jugoslavija je u međunarodnim odnosima bila važan faktor, ne ulazeći sada u razloge zašto je to bilo tako, dok sve sadašnje postjugoslavenske države imaju neki značaj samo u svojim očima, a stvarno su bez ikakvog utjecaja na međunarodnoj političkoj i ekonomskoj sceni. Mislim da to ostavlja prostora za stvaranje kompleksa savremenim nacionalnim političkim elitama.

Postoji i još nešto vrlo važno u tim kontroverzним pogledima na historiju Jugoslavije: često se ona svodi samo na historiju socijalističke Jugoslavije. Kako je to u svojoj knjizi *YUROPA. Jugoslovensko nasleđe i politike budućnosti u postjugoslovenskim društvima* pokazala Tanja Petrović, kolonijalni pristup, koji se nameće iz Evrope, kao i pristup lokalnih političkih elita u postjugoslavenskim zemljama, ne stvaraju dobru klimu da se gradi jedna objektivna historija Jugoslavije. U kolonijalnom pristupu, kako to interpretira Tanja Petrović, Jugoslavija je dio komunističkog svijeta, ona je nešto Drugo u odnosu na Evropu, i kao takva nije sposobna biti legitimni društveni akter. U postjugoslavenskim zemljama žive ljudi sa problematičnom prošlošću, pa je tu prošlost nužno prevladati, odnosno potrebno je delegitimirati tu državu. Zbog toga mnogi antikomunistički orijentirani historičari u postjugoslavenskim zemljama danas stalno insistiraju

na primjeni rezolucija Vijeća Evrope iz 1996. i 2006. (o mjerama razvrgavanja nasljeđa bivših totalitarnih komunističkih režima i o osudi totalitarnih komunističkih režima) iako se u tim rezolucijama spominju isključivo komunističke zemlje Istočne i Srednje Evrope, a nigdje se ne spominje Jugoslavija čiji je socijalizam, ipak, imao znatne specifičnosti u odnosu na režime u Srednjoj i Istočnoj Evropi. Ali, i iz Evrope se na Jugoslaviju gleda kao na nešto Drugo s čime se treba obračunati, kao na nešto što ne može imati svoje mjesto, čak ni u kulturi sjećanja, u savremenoj Evropi.

S druge strane, savremenim nacionalnim elitama u postjugoslavenskim državama svako pozivanje na iskustvo multietničke Jugoslavije predstavlja opasnost po legitimitet savremenih političkih etnocentričkih elita. Te elite nameću jedno viđenje po kojem nije moguće imati višeslojno sjećanje na socijalizam, nego sve mora ići u paketu: zbog likvidacija na kraju i neposredno nakon rata, zbog Golog otoka, zbog nedostatka slobode govora itd. nameće se stav o nemogućnosti bilo kakvog pozitivnog sjećanja na socijalizam. To je posve neopravdana logika, jer je moguće imati pozitivna sjećanja na stalni posao, na zdravstvenu zaštitu, na mir među pojedinim nacionalnim grupama bez obzira na nedovoljno postojanje demokracije. Ja sam apsolutno saglasan sa takvom interpretacijom Tanje Petrović i mislim da se tu, upravo zbog činjenice da mnogi historičari podržavaju takve stavove lokalnih etnonacionalnih političkih elita u postjugoslavenskim zemljama, kriju i razlozi tih kontroverzi na historiju Jugoslavije.

Da li je aktuelnost tog pitanja zasnovana na okolnostima koje su determinisane uslovima koje se odnose na prošlost ili aktuelnost proizilazi iz potrebe savremenih društvenih tendencija?

Jugoslavenska prošlost je vrlo slojevita, sa puno nijansi, ali su uvijek savremene društvene tendencije određivale perspektive gledanja u prošlost. To je vrlo često prepreka za objektivni pristup prošlosti općenito, jer se od historičara očekuje izgradnja i promoviranje savremenog patriotizma, iako je „patriotizam vrlina, a historija je nauka, pa to dvoje ne bi trebalo miješati“, kako je to već neko negdje zapisao. Ipak, i historičari su ljudi, oni pišu

historiju na temelju izvora koji postoje, a ti izvori su uvijek samo mali djelić koji ne mora uvijek biti najreprezentativnije svjedočanstvo o prošlim događajima, pa zbog toga historičari i mogu samo otkriti mali dio prošlosti, i pri tome okolnosti u kojima oni pišu imaju veliki utjecaj na njihovu konstrukciju historije. Keith Jenkins u knjizi *Promišljanje historije* piše da „bez obzira koliko se neka historija može provjeriti ili koliko je široko prihvaćena, ona nužno ostaje osobni konstrukt, manifestacija povjesničareve perspektive kao 'pripovjedača'“. Zbog činjenice da su historičari ti koji grade saznanje o prošlosti, doduše na temelju izvora, a ne posve slobodno, ali imajući u vidu i to da su historijske priče o prošlosti uvijek oblikovane sadašnjim načinom razmišljanja historičara, sasvim je jasno da je i to saznanje o prošlosti dobrim dijelom determinirano savremenim društvenim kontekstom. No, zadatak je historičara da traga za historijskom istinom, ma kako izgledalo gotovo nemogućim spoznati punu historijsku istinu. U postjugoslavenskim zemljama to ne ide baš sasvim lako. Tu su historičari u velikim mukama: kako se oduprijeti savremenom političkom trenutku i političkim pritiscima, a imati mogućnost dobijanja nužne finansijske podrške svojim naučnim projektima i istraživanjima. Izlazi su mogući samo ukoliko postoji spremnost da se iskorači iz uskih neonacionalnih okvira stvarnosti u kojoj mi živimo i u kojoj se naše historiografije razvijaju.

U kojoj mjeri saznanja koja se odnose na prošlost predstavljaju mogućnost da se utiče na budućnost?

Neki su već iznijeli stav kako nas historija uči da historičarima ne treba vjerovati, jer ne postoji historija nego samo historičari koji konstruiraju sliku prošlosti. Rekao bih čak da nije sporno to što savremene društvene tendencije utječu na teme historijskih istraživanja, ali je problem kada to utječe na rezultate tih istraživanja i kada takvi rezultati postaju predmet političke upotrebe. To nas dovodi do dva pitanja: jedno je mogućnost saznanja o prošlosti, i drugo, koje Vi postavljate, kako to saznanje utiče na budućnost.

Kada govorimo o mogućnostima saznanja koja se odnose na prošlost, onda prvo moramo shvatiti da je ljudsko saznanje o

tome šta se desilo u prošlosti vrlo ograničeno. Mi znamo samo djeliće prošlosti, i to ono što su nam drugi zabilježili, ili je ostalo kao kulturno nasljeđe. Ako bismo u okviru toga pokušali odgovoriti na ovo drugo pitanje – uticaj saznanja o prošlosti na budućnost, onda bismo samo mogli govoriti u kontekstu određenih iskustava koja se iz takvog saznanja o prošlosti mogu usvojiti, ali i tu nema nikakvog strogog pravila. Često se navodi Ciceronova izjava o tome kako je historija učiteljica života, premda mnogi danas, zbog niza historijskih iskustava, osporavaju valjanost te njegove izjave i smatraju je običnom glupošću. Ja bih, međutim, dodao da historija doista može biti, i jeste, učiteljica života, ali kakve će rezultate ta učiteljica postići ne zavisi samo od nje nego prije svega od đaka i njihove spremnosti da uče. Tu se krije i odgovor na ulogu historije na oblikovanje budućnosti: dobri đaci će od historije kao svoje učiteljice naučiti najbolje stvari i to će im pomoći da grade bolju budućnost, a oni loši će ponavljati razrede i možda na kraju napustiti školovanje. Oni prvi bi mogli postati nobelovci, a ovi drugi samo časni hamali. Činjenica da su balkanski narodi danas uglavnom hamali dovoljno govori o tome koliko smo od historije naučili. Nikada se ne zna, ali će možda upravo razumijevanje savremenog trenutka pomoći da osmislimo bolju budućnost.

Kako vidite budućnost prošlosti na prostoru bivše Jugoslavije?

Tu bi trebalo precizno definirati stvari: prošlost je nešto što se već desilo i što se ne može promijeniti samim tim što se to desilo, to je završena priča i više je nema, dok diskurs o prošlosti, dakle historija, koja svojim metodama oživljava te priče iz prošlosti, ovisi o nama. Uvijek sam govorio da nama, na prostorima zemalja nastalim raspadom Jugoslavije, ne treba bolja prošlost i da bi sve snage umjesto upinjanja da izgradimo bolju prošlost bilo bolje usmjeriti na to da izgradimo bolju sadašnjost i budućnost. Prvo je Sizofov posao, a drugo naš imperativ. To bi trebalo svako da radi u okviru svojih mogućnosti. Ja mislim da su dijalog i saradnja među historičarima pretpostavka za to. Mi svi moramo i

dalje imati pravo na vlastite interpretacije (ali ne smijemo izmišljati), mi nužno moramo voditi računa o našim specifičnostima i različitim historijskim iskustvima, te bez nametanja „svojih istina“ drugima razvijati kulturu dijaloga. Pri tome, naravno, moramo voditi računa o temeljnim postulatima naše nauke, moramo poštovati činjenice, koje su „čvrste kao kamen“, jer će nam samo one omogućavati da se približimo historijskoj istini i gradimo bolju budućnost.

(Razgovarao: Aleksandar Vučković)